

»ODER IMA SICER SVOJE ZAKONITOSTI, A NAM TE NE SMEJO ONEMOGOČITI SPOŠTOVANJA IZROČILA«

POGOVOR S SLOBODANKO RAC

PRIPRAVILA: VESNA BAJIĆ STOJILJKOVIĆ
IN BOJAN KNIFIC

V Sloveniji poleg slovenskih folklornih skupin, ki poustvarjajo izročilo Slovencev, deluje nekaj manj kot dvajset folklornih skupin, v katerih se združujejo priseljenci iz Srbije in BiH, njihovi potomci in simpatizerji, poustvarjajo pa predvsem plesno in glasbeno izročilo Srbov. Tesno so povezani z matičnim narodom, s katerim jih vežejo sorodstvene vezi, povezujejo pa se tudi z ljudmi, ki jim pri delu na folklornem področju pomagajo. Pomagajo jim pri pripravi programov, pri nakupu ali izdelavi folklornih kostumov, organizirajo jim gostovanja v Srbiji in pribajajo v Slovenijo. Tako je v zadnjih letih kar pogosta gostja prireditev in drugih dogodkov srbskih folklornih skupin Slobodanka Rac, umetniška vodja Folklorne skupine Srbskega kulturnega centra Vuk Stefanović Karadžić iz Bačke Topole v Vojvodini. V letu 2009 je gostovala pri Kulturnem društvu Brdo iz Kranja, novo odrsko postavitev je istega leta pripravljala za Folklorno skupino Kulturno-umetniškega društva Mladost iz Ljubljane, si ob tem ogledala 2. otroško folkloriada v Ljubljani itd.

Slovenski folklorniki vas, razen tistih, s katerimi ste se v času skupne države srečevali na seminarjih in festivalih, in srbskih folklornikov iz Slovenije, s katerimi se srečujete danes, večinoma ne poznajo. Kaj je bistveno vplivalo na vašo življenjsko pot?

Kljub razmeram, ki v času mojega odrasčanja niso bile naklonjene ohranjanju nekdanje kmečke kulture, je bilo zame izročilo, zgodovina in tradicija mojega naroda prava svetinja. Z njo sem živela, z njo živim in tako bo tudi v prihodnje – ne glede na težave in nerazumevanja, ki so s tem povezana.

Se s folklorno dejavnostjo ukvarjate poklicno – živite torej od tega dela?

Ja. S folklorno dejavnostjo se ukvarjam poklicno in od tega živim. Žal je tudi v Srbiji le malo ljudi, ki bi se poklicno ukvarjali s kulturo – konkretno z njeno vsebino –, saj se velik del zaposlenih v kulturi ukvarja z nepotrebno administracijo.

Znanje ste pridobivali na različnih izobraževanjih, danes pa ga delite tudi mlajšim. Slovenci nimamo možnosti, da bi se v okviru rednega izobraževanja seznanili z ljudskim plesom – da bi se

ga torej naučili na kakšni od slovenskih srednjih šol ali univerz –, v Srbiji pa je drugače. Kako?

Mogoče so danes res razmere drugačne od tistih, v katerih sem jaz odrasčala. Kako drugačne? Nekdaj ni bilo šole, kjer bi bilo mogoče dobiti znanje, zato smo znanja dobivali na različne načine. Odhajali smo na teren, se udeleževali seminarjev, srečanj itd., danes pa obstajajo šole, ki ponujajo obilo šolskega znanja, a je težava v tem, da ljudje nimajo stika s terenom. Le malo ljudi se ukvarja s prakso, velika večina novoizobraženih ljudi bolj s teorijo in kulturno filozofijo.

S folklorno dejavnostjo ste torej povezani že od zgodnje mladosti. Kako spremljate (vidite) njen razvoj v Srbiji? So srbske folklorne skupine danes drugačne, kot so bile pred 20 leti? Kje so spremembe?

V folklorno dejavnost sem se vključila leta 1973, najprej kot ljubiteljica, od leta 1980 pa delujem kot poklicna ustvarjalka. V Srbiji je folklorna dejavnost od konca 20. pa do začetka 21. stoletja zelo napredovala, in sicer predvsem z delom folklornih skupin. Opravljena so bila mnoga terenska raziskovanja, ki so omogočila, kar se vsaj meni zdi posebnega pomena, da so mnoge že pozabljene stvari na novo zaživele in dobile svoje novo, odrsko življenje. Gre za ponovno vračanje tradicije v življenje – a vračanje na način, ki ga sodobno življenje lahko sprejme. Razlike med današnjimi folklornimi skupinami in tistimi iz pred dvajsetih let so očitne. Nekdaj so ljudje delali predvsem iz ljubezni, danes pa se ljubezni pridružuje znanje.

Raziskovanja ljudskega plesa na terenu v Srbiji še vedno potekajo. Je mogoče najti še kaj novega ali pa gre bolj za odkrivanje različic že znanih plesov?

Raziskovanje plesov na terenu je še vedno aktualno in še vedno je mogoče najti kaj novega ali vsaj potrditi že raziskano. Hitro pa se možnost pridobivanja pravih informacij krči, saj starejši ljudje, ki se nekdanjega življenja spominjajo, umirajo, zato bo v prihodnje vse težje. Treba je delati hitro in zapisati čim več, dokler se to še da.

V Srbiji živi kar nekaj Slovencev, ki so v plesnem pogledu verjetno navezani na valček in polko. Mogoče ta dva plesa kdaj zaplešejo tudi Srbi?

Mislím, da bi morala vsaka folklorna skupina že zaradi poznavanja splošne kulture zaplesati kdaj pa kdaj tudi kakšen ples, ki ne pripada tradiciji njenih članov. Gre za širjenje splošne kulture in spoznavanje drugih plesnih območij. Mnoge skupine v Srbiji to počnejo.

V zadnjih letih v svetu postaja dokaj splošna praksa, da folklorne skupine plesov ne izvajajo več ob živi glasbeni spremljavi, ampak ob posnetku. V Sloveniji to odločno odklanjamo in skušamo preprečiti, da bi se to uveljavilo. Kakšno je stanje v Srbiji in kakšno je vaše mnenje o tem? Bomo v prihodnje prišli na prireditev in si bomo tam ogledali kar videoposnetek?

V Srbiji se trudimo, da ples spremlja godčevski sestav v živo, razen redkih izjem, ko to resnično ni mogoče. Mislím, da je najbolj prav, da imamo »žive« plesalce in »žive« godce, kar skušam zagotoviti

Slobodanka Rac

tudi sama. Trudim se, da bi tudi v prihodnje godci igrali v živo. Ne bi bilo dobro, da bi se temu odpovedali.

Kako pa je v Srbiji z glasbeniki? Se ljudska glasbila, kot so frula, diplo, gajde, zurla, duduk, šargija ..., pojavljajo tudi v folklor-nih skupinah ali je njihovo vlogo povsem prekrila sorazmerno »mlada« harmonika?

V določenem obdobju po drugi svetovni vojni je harmonika prevladala nad vsemi drugimi glasbili, tudi nad tamburaškimi godčevskimi sestavi. Z aktivnim delom vseh, ki se poklicno ukvarjamo z raziskovanjem in poustvarjanjem izročila, velikega števila ljudi iz Centra za preučevanje ljudskih plesov Srbije pri Nacionalnem ansamblu Kolo iz Beograda in seminarja v Vrdniku pri Novem Sadu, se je stanje na tem področju v zadnjih 25 letih zelo izboljšalo. Harmonika brez dvoma ostaja vključena v folklorne skupine, toda v godčevske sestave se vključujejo tudi mnoga tradicionalna glasbila, oživljajo se tamburaški sestavi, vse več pa se v programe vključujejo posamezna glasbila – kot samostojna spremljava plesom, ki so se nekdanje izvajali ob specifični instrumentalni spremljavi.

Večino boljših srbskih folklor-nih skupin odlikuje zelo enotna izvedba korakov, težijo pa k čim hitrejši izvedbi, kar sam ne bi ocenjeval kot dobro lastnost folklor-nih skupin, ampak bolj kot nepotreben in škodljiv odmik od nekdanje podobe plesnega izročila. Skupina, ki jo vodite in katere program mi je uspelo spremljati na prireditvi v Kranju, v tempu ni pretiravala. Je bilo to naključje ali je vaše stališče, da hiter tempo ne pripomore k dobremu nastopu?

Zelo zanimivo vprašanje in zelo dobro opazovanje. Če me vprašate za moje osebno delo in mojo folklorno skupino, se trudimo, da se približujemo hitrosti izvedbe plesnih korakov, izpričani v okolju, ki ga poustvarjamo, in se ne podrejamo občinstvu s tem, da bi s plesanjem nenaravno pohitevali. A moram vas opozoriti, da v Srbiji obstajajo mnoga območja, kjer so plesalci že v času, ko ples še ni bil folkloriziran, silili godce k pospeševanju tempa, zato imate morda včasih občutek, da je izvajanje plesov prehitro. Ne drži vedno. To je odraz stila in plesne navade v določenih okoljih. Nisem privržena podleganju občinstvu, temveč kar največjemu spoštovanju prejetega izročila. Ne uspe mi vedno, a se trudim.

Ali v Srbiji danes še obstajajo folklorne skupine, ki poustvarjajo zgolj izročilo svojega okolja, igrajo na manj znana glasbila, so plesno manj enotne, a bliže izročilu (včasih bi jim rekli »izvirne« folklorne skupine)? Da bi taka folklorna skupina gostovala v Sloveniji, še nisem doživel. Zakaj?

Ja, v Srbiji je mnogo srečanj, na katerih skupine predstavljajo zgolj tradicijo svojih okolij, in mnogo vaških skupin, ki se ukvarjajo izključno s tem. Imamo srečanje v Topoli - Oplenac, srečanje izvornih skupin narodov in manjšinskih skupnosti Vojvodine v Vrbasu, festival Našemu rodu in potomstvu, festival dinarskih Srbov v Bački Topoli in mnogo drugih. Na srečo nam še vedno uspe spodbujati prebivalstvo v kmečkih okoljih, da ohranja svojo tradicijo v žlahtnem pomenu te besede.

Vse te folklorne skupine bi zelo rade nastopile v Sloveniji, če bi dobile povabilo. Če bi kdo želel, mu z veseljem pomagam pri izboru izvirne skupine, ki bi bila pripravljena gostovati v Sloveniji.

Kako pa mladi v Srbiji danes sprejemajo ljudsko izročilo in ga poustvarjajo?

Najtežje je naučiti mlade mestne ljudi čim več o svoji tradiciji in jo predstaviti na odru tako, da bi bila čim bliže nekdanjemu življenju. Oder brez dvoma vpliva na izvedbo plesa in pesmi ter na prikaz šege, saj ima svoje zakonitosti, ki jih je treba upoštevati, omejen je čas, spremenjeno je okolje. Poslanstvo vseh, ki delujemo v Vojvodini, je v prizadevanju, da so spremembe čim manjše in da ne škodijo izročilu.

V Sloveniji vsako leto gostuje kar nekaj folklor-nih skupin iz Srbije. Vidimo jih lahko na folklor-nih festivalih in na drugih prireditvah, ki jih pripravljajo folklorne skupine. Prihajajo tudi nekatere folklorne skupine zvenecih imen (npr. iz Beograda), katerih programi so vsaj zastareli, če že ne z današnjega strokovnega stališča povsem neprimerni. Kako bi vi ocenili folklorne skupine, ki delujejo v Srbiji? Verjetno ne dobrih ne slabih ni malo?

Težava folklor-nih skupin v Srbiji je, da obstajata dve smeri razvoja, in sicer stilizirana smer, pri kateri je tradicija zgolj motiv in navdih, in smer, pri kateri je odrski prikaz čim bolj zvest pričevanjem s terena. Pristojnih ljudi, ki usmerjajo folklorno dejavnost v Srbiji, to še vedno ne moti dovolj in nimajo poguma, da bi se do teh dveh smeri jasno opredelili, zato mnogi begajo med obema in grešijo. Že dlje časa skušam doseči, da bi se smeri jasno predelile in določile, pa bi se potem marsikaj dalo bolje urediti.

Ukvarjate se predvsem s plesom. Vem, da je nemogoče govoriti o tem, kateri plesi bi bili lepši in boljši, so pa verjetno pri plesalcih in občinstvu plesi z nekaterih območij bolj priljubljeni, tudi bolj pogosto izvajani. Zdi se mi, da si vsaj v zadnjih letih vsi želijo izvajati ples iz južne Srbije. Kaj menite, zakaj, in ali so tudi vam najljubši? Če ne, kateri so vam in zakaj?

Glede plesov južne Srbije imate prav. V zadnjem desetletju so zelo priljubljeni, verjetno zaradi predstavitve novih terenskih raziskovanj, mogoče tudi zaradi bogastva ritmov in melodij. Težko govorim o tem. Za nas plesi z juga Srbije niso najlepši, saj dajejo zgolj mlademu človeku možnost, da potroši energijo

na neki manj usmerjen način, medtem ko plesi drugih območij tega ne dopuščajo, ker zahtevajo drugačno doživljanje. Jaz drugače vzgajam svojo skupino. Vse izročilo določenega območja je treba skrbno negovati in ga prenašati v oblikah, ki so primerne zanj. Vključno z glasbeno spremljavo, brez nje, hitreje, počasneje, z basom, violino, gajdami, s šargijo ... Vsega tega ni mogoče uresničiti v kratkem času, saj je za udejanjenje potrebnih veliko praktičnih vaj in poznavanja teorije. Če bi imela finančne in druge pogoje, bi osebno vse plesne izvajala ob čim večjem številu tradicionalnih glasbil in v folklornih kostumih, ki bi bili dostojna replika originalnim oblačilom. In če ste me že vprašali o območjih, ki so mi v plesnem pogledu najljubša, naj vam povem, da imam najraje dinarsko in panonsko območje.

Folklornim skupinam dajejo posebno vrednost folklorni kostumi, še zlasti, če so ustrezno oblikovani, izdelani in nošeni. Kakšna naj bi bila po vašem mnenju kostumska podoba folklorne skupine, da bi jo ocenili kot odlično?

V urejenih razmerah bi morale biti vsako scensko dejanje opremljeno z ustrezno oblačilno podobo, v kateri bi se odražal letni čas, starost in priložnost. Dobro bi bilo, da bi lahko uporabljali replike nekdanjih oblačil za koncerte, originale pa bi hranili in uporabljali zgolj ob posebnih priložnostih. Pri vsakem delu obstanem na pol poti, kajti okolje, v katerem delam, ne more ali ne želi v popolnosti sprejemati tako resnega odnosa do dela, a glede na izkušnje se znam znajti, kar brez dvoma ni najboljše rešitev.

V Sloveniji folklornikom odsvetujemo pretirano ličenje. Če nastopajo zunaj, ob dnevni svetlobi, odsvetujemo vsakršno ličenje, ob nastopanju pod reflektorji pa priporočamo zgolj pudranje ter nežno poudarjanje oči in ust pri dekletih. Članice večine srbskih skupin se ličijo zares bistveno bolj intenzivno od slovenskih folklornic, dodajo tudi umetne trepalnice ipd. In to ne le odrasle, podobnim zgledom sledijo tudi otroci. Se vam to zdi primerno?

Seveda se ne strinjam, da se otroci ličijo, strinjam pa se, da se ličijo odrasli. Odkar obstaja ženska, obstaja tudi njena potreba, da se uredi in olepša. Obrvi so si poudarjale s sajami, ustnice mazale z barvilom iz rdečega cveta in kožo belile. Če gre za vprašanje odra in njegove razsvetljave, je treba obraz ustrezno urediti. Tudi tedaj, ko je nastop na odprtem odru, le prilagojeno dnevni svetlobi. Kaj pomeni urediti? Poudariti polt, oči, ustnice ..., a potrebna je skrbna ureditev, sicer je učinek prav nasproten od želenega. Če se napačno naličite, je to še slabše, kot če se sploh ne. Tudi scenskega ličenja za različne priložnosti se je treba pač naučiti.

Podobno je z urejanjem las. Članice srbskih folklornih skupin imajo na nastopih navadno lase spletene v kite, spete na temenu ali ovite okoli glave. Skoraj vedno in brez izjem dodajajo umetne lase (tudi v kite spletene volno ipd.) in zelo poudarjajo bujnost las. Pred leti sem pri neki beograjski folklorni skupini celo opazil, da so imela dekleta umetne kite ovite okoli glave, pokrita so bila z ruto, izpod rute pa sta zadaj viseli po dve kiti, segajoči do pasu. So pogosto ceneni nadomestki pravih kit res bolj ustrezni, kot bi bila podoba brez njih?

S svojimi vprašanji se dotikate mnogih težav v delovanju folklornih skupin in tudi to vprašanje, povezano z urejanjem pričesk, je eno takih. Kadar je to mogoče (dve postavi, ki izvajata celovečerni koncert, ali izvajanje le ene odrske postavitve), je nujno treba pričesko urediti tako, da ustreza območju, ki se ga plesno poustvarja. Skupina, ki jo vodim, dela tako. Lasni vstavki so za nas zgolj pomoč pri urejanju pričesk tistih, ki nimajo dolgih las. Pri nas je osnovni tip urejanja pričesk pri dekletih ta, da imajo dekleta spleteni dve kiti, ki so na različne načine pritrdjene h glavi. Vem, da imajo mnoge skupine čudne fige, volnene vložke in vsakršne izmišljene pričeske, v čemer se kaže zgolj njihov odnos do tradicije. Seveda to ni ustrezno.

Tisti, ki usmerjamo folklorno dejavnost na Slovenskem, si po eni strani želimo, da bi avtorji odrskih postavitve čim bolj sledili izvirnemu izročilu in ga ne bi preoblikovali, po drugi strani pa si želimo, da bi bili programi folklornih skupin sporočilni, zanimivi, aktualni, drugačni od že vidjenih ... Plesi naj bi se v osnovi čim bolj približevali zapisanim oblikam, avtorsko delo pa naj bi bilo omejeno na razvrstitve plesalcev na odru, na vrstni red, vključitev v vsebino ... Pred atraktivnost je postavljena sporočilnost in približevanje nekdanji podobi plesnega izročila. Kaj vi menite o tem?

Če bi imela več moči in vpliva in če bi država bolj podpirala delovanje folklornih skupin, bi moja zavzetost, da bi poustvarjanje plesnega in glasbenega izročila ter oblačilne dediščine ostalo kar najbolj zvesto terenskemu pričevanju, dosegla še večji učinek. Že postavljanje izročila na oder je dovoljšna sprememba, avtorji odrskih postavitve pa imamo dolžnost, da ples priredimo za oder na način, da ga ne oskrunimo njegovega bistva. V osnovnošolsko izobraževanje bi uvedla obvezen predmet, pri katerem bi se mlade generacije učile tradicije svojega naroda in drugih narodov kot dela splošne kulture vsakega človeka. Duhovno in nacionalno ustaljen človek je vedno pripravljen na dobra dela in zaželen v vsaki skupnosti.

Menim, da ste ena redkih folklornic s tako dolgim stažem in vodstveno funkcijo, ki še vedno plešete in nastopate. Zakaj? Vas ples in odrski nastop še vedno tako privlačita?

Oder ne, ples pa. Nastopam zato, ker so zelo redki dogodki taki, da se pleše v pravem razpoloženju in ob pravi priložnosti. Danes vsaj tak ples, ki ga izvajajo folklorne skupine, ni več vključen v siceršnjo življenjsko prakso, ampak se ohranja kot spomin na pretekli čas, a se še vedno uči in hrani. Ples je moje življenje.

Ste kdaj plesali ples, zapisane na Slovenskem?

Na svojo osebno srečo in zadovoljstvo sem imela priložnost učiti se in plesati ples, zapisane na Slovenskem. Učili so jih vaši vrhunski strokovnjaki na nekaj seminarjih Kulturno-prosvetnega združenja Hrvaške, in sicer Bruno Ravnika, Mirko Ramovš in Neva Trampuš, moj mož pa jim je korepetiral. Plesi so popolnoma drugačni od srbskih, a zelo zanimivi in lepi. Kadar imam priložnost, se jih zelo rada spominjam. Kot strastno ljubiteljico plesa me zanima ples v vseh pogledih in iz vseh okolij. Ker se v Srbskem kulturnem centru ukvarjam s plesnim izročilom Bele krajine, bodo v doglednem času tudi plesi tega območja del našega repertoarja.